

MONIMUUTTUJAMENETELMÄT HISTORIAN KIMPUSSA

Ilkka Seppinen—Erkki Berndtson—Ilmari Susiluoto

Arvostelu tutkimusraportista Veikko Ruuhonen — Kari Sulevo: Kansallisen tiedostamisen ja ulkoisen asennoitumisen perusteet maailmansotien välisenä aikana. Helsingin Yliopiston Yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia, sarja C, SAHA 1, 1974. Tutkimus on ensimmäinen julkaisu laajasta tutkimusprojektista, jota ajallisesti aiotaan jatkaa nykypäiviin saakka.

Käsiteltävän tutkimuksen ongelmanasettelu on kiteytettynä seuraavanlainen:

- 1) Suomalaisten ulkopoliittisten asenteiden, sisäisten asenteiden, ja kansallisen arvojärjestelmän rakennepiirteiden selvittäminen vuosina 1920—22, 1924—30 ja 1932—38.
- 2) eri poliittisten ryhmien välisten erojen kuvaaminen löydettyillä asenne-rakenteilla.
- 3) ulko- ja sisäpoliittisten asenteiden sekä kansallisen arvojärjestelmän sisällössä tapahtuneen kehityksen dynamiikan selvittäminen koko maailmansotien välistä aikaa ajatellen.
- 4) niiden tekijöiden valottaminen, jotka ovat vaikuttaneet tapahtuneisiin asennemuutoksiin.

Nämä seikat selvittäen pyritään »tavallaan hahmottelemaan ne asenteelliset taustat, jotka ovat olleet vaikuttamassa eri alueilla tehtyjen ratkaisujen ja päätösten taustalla.» (s. 4—5).

Näiden varsinaisten ongelmien lisäksi voidaan sivuilta poimia myös seuraavat tutkimuksen laajemmat tavoitteet:

- 1) tarkastella tutkittavaa aikaa määrättyjen aatehistoriallisten tavoitteiden valossa (s. 5).
- 2) osallistua siihen keskusteluun, jota tällä hetkellä käydään Suomen maailmansotien välisen ajan poliittisesta historiasta (s. 4).
- 3) osoittaa sosiaalitieteellisen lähestymistavan käyttökelpoisuus historian-tutkimuksessa ja toisaalta painottaa historiallisten aineistojen käytön mielekkyyttä varsinkin perustutkimuksen tyyppisessä yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa (s. 3).

Näitä ongelmiaan tekijät lähtevät ratkaisemaan keräämällä eri poliittisten puolueiden kolmesta tärkeimmästä päivälehdestä otoksen näiden lehtien pääkirjoituksista ja jälkiartikkeleista (jotta puolue on kelpuutettu mukaan sillä

on täytynyt olla vähintään kolme äänenkannattajaa). Analyysiin on näin päätynyt mukaan kahdella ensimmäisellä tutkittavalla aikakaudella Kansallinen kokoomus, Ruotsalainen kansanpuolue, Kansallinen edistyspuolue, Maalaisliitto ja Suomen sosialidemokraattinen puolue. Viimeisellä jaksolla on lisäksi otettu mukaan Isänmaallinen kansanliike.

Otoksen suuruuden on määrännyt kaksi kriteeriä. Ensimmäkin mukana on vain yksi kuukausi joka toiselta vuodelta (lokakuu ja maaliskuu vuorotellen, yhteensä 10 kuukautta). Toiseksi mittaus on kohdistettu vain sellaisiin kirjoituksiin, joissa on

- 1) mainittu Neuvostoliitto
- 2) pohdittu Suomen valtiollista kokonaisuutta ja siihen liittyvää arvomaailmaa tai
- 3) joissa nämä molemmat kriteerit esiintyvät yhdessä.

Näin saadun aineiston käsittely on sen jälkeen yksinkertaista. Ensimmäin suoritetaan faktorianalyysi kutakin tutkittavaa aikakautta varten, faktorien tulkinnan jälkeen siirrytään pääkomponenttianalyysiin, jolla pyritään löytämään eri puolueiden erot löydetyillä ulottuvuuksilla ja tutkimuksen lopussa suoritetaan erotteluanalyysi, jolla pyritään löytämään tutkittavien aikakausien oleelliset erot.

Miten Sulevo ja Ruohonen sitten pystyvät näillä eväillä lupauksensa lunastamaan. Tätä kysymystä tarkastellaan kahdessa seuraavassa arvostelussa eri perspektiiveistä. Ilkka Seppinen historiantutkijana valottaa erityisesti tutkimuksen substantiivista antia, Erkki Berndtsonin ja Ilmari Susiluodon arvostelu kohdistuu taas teknisiin ja metodologisiin kysymyksiin.

Ilkka Seppinen:

Tietokoneestako historiantutkimukselle pelastus? Pelastus mistä?

1. Historiantutkimuksen tila

Kuten edellä todettiin Sulevo ja Ruohonen haluavat osoittaa puhtaasti yhteiskuntatieteellisinä pidettyjen tutkimustekniikkojen käyttökelpoisuuden niin sanottujen historiallisten tutkimusaineistojen käsittelyssä. Samalla tekijät haluavat tarjota uuden näkökulman Suomen maailmansotien välisen ajan poliittisesta kehityksestä käytyyn keskusteluun. (s. 3—4) Tarkoitustaan he perustelevat tähän astisen historian tutkimuksen kritiikillä näin:

»Kuten jo aikaisemmin on useissa yhteyksissä osoitettu, on vallitseva tilanne (se, että historiatieteellinen tutkimus ei ole paljonkaan irroittautunut perinteistään ja että se valtaosin tapahtuu ilman mitään varsinaista viitekehystä pääasiallisesti vain tiettyihin tapahtumiin kohdistuen sekä on luonteeltaan varsin epäsystemaattista selvittelyä) monessa suhteessa varsin vahingollinen eikä mitenkään välttämätön. Historiatieteeltä voi-

daan varsin hyvin vaatia relevanttien käsitteiden käyttöä, käsitteiden määrittelemistä ja yleensäkin tieteellisen viitekehäyksen omaksumista tutkimuksen perustaksi. Historian tutkimus voi yhtä hyvin kuin sosiaali-tieteellinenkin tutkimus olla systemaattista ja tarpeen vaatiessa myös kvantitatiivista. Niinikään voidaan historiassa selittää asioita yleistysten avulla samoin perustein kuin yhteiskuntatieteissä.» (s. 3)

Tämä ei ole ihan vähän sanottu eikä vaadittu. Onneksi Sulevo ja Ruuhonen ovat näitten sanojensa katteeksi tehneet tutkimuksen, josta näkyy, mitä käsitteiden määrittely, viitekehäys, kvantitatiivinen tutkimustekniikka ja muu vaadittu rekvisiitta käytännön historian tutkimuksessa voi olla. Tulokset ovat kylläkin yllättävät.

On nimittäin niin, että historian tutkimusmenetelmistä on jo pitkään käyty historioitsijain keskuudessa keskustelua ja siinä yhteydessä huomiota on kiinnitetty myös »sosiaalitieteellisiin» tutkimustekniikoihin. Selvimpänä osoituksena tästä ovat olemassa olevat historian metoditeokset.¹ Aivan konkreettisina nimenomaan historian tutkimuksina, joissa tärkeimpänä tutkimustekniikkana on käytetty juuri faktorianalyysiä kannattaa mainita *Viljo Rasilan* tutkimukset. Osoittautuu, että polku jonka Sulevo ja Ruuhonen ovat historioitsijoille halunneet viitoittaa, onkin jo leveäksi tallattu- ja juuri historioitsijain itsensä toimesta.

Sitä paitsi historian tutkimus kvalitatiivisiakin menetelmiä käyttäessään on tiedettä. Tämä johtuu siitä, että historiallisten ilmiöitten kohdalla on todellakin tehtävä laatueroja hyvinkin saman kaltaisten asioiden kohdalla. Tässä yhteydessä relevantti esimerkki on yhden puolueen lehtien väliset suuntaerimielisyydet, joita tavan takaa esiintyy.² Jonkun puolueen äänenkannattajat eivät suinkaan ole mikään yhtenäinen »luokka», jota voisi ongelmattomasti käsitellä eroihin huomiota kiinnittämättä. Kvalitatiiviset menetelmät ovat nimenomaan historiatieteen keskeisiä menetelmiä ja sosiaalitieteissä (eli toisissa yhteiskuntatieteissä) niitä on menneinä vuosina suotta syrjitty kvantitatiivisten menetelmien numeroleikin mukamas suuremman tieteellisyyden vuoksi.³ Mitä erityistä etua on täsmällisestä trivialiteetista? Tämä ei suinkaan tarkoita, etteikö historian tutkimuksessa kvantitatiivisia menetelmiä voida käyttää vaikka tietokoneen avulla. Kysymys on vain siitä, millainen menetelmä kulloinkin esillä olevaan tutkimustehtävään soveltuu. Historiantutkimus täyttää kaikki tieteellisyyden kriteerit siinä missä muut yhteiskuntatieteetkin. Kvantitatiiviset menetelmät ja isot laskukoneet — tietokoneet — eivät näitä kriteereitä ole silloin kun kvalitatiivinen menetelmä on tarkoituksenmukainen.

Tutkimuksessa on käytetty kvantitatiivista menetelmää tutkimustehtävässä, jossa kvalitatiivinen menettely olisi ollut oikea, siis sekä taloudellisempi — suoremmin tuloksiin vievä — että paremmin heidän esittämät tieteellisyyden kriteerit täyttävä. On ilmeistä, että tekijät eivät ole perehtyneet historian metodikirjallisuuteen enempää kuin aiheesta käytyyn keskusteluunkaan: kirjallisuusluettelossakin mainitaan vain sosiaalitieteellisten tutkimustekniikkojen

oppikirjoja ja sellainen on myös Kari Sulevon »Sisällönanalyysi ja historian-tutkimus» -nimestään huolimatta. Haaste historian tutkimukselle tulee kaksi askelta jäljessä.

2. Aineiston suomat mahdollisuudet

Tutkimuksen lähtökohdissa on siten se heikkous, että tekijät ovat halunneet soveltaa kvantitatiivista menetelmää pohtimatta, mitä menetelmiä tehtävä edellyttäisi. Tämä on oudoksuttavaa, koska he ovat alussa siteeratussa kohdassa vaatineet historiantutkijoilta varsin tiukasti myös tehtävänsä teoreettista selvittämistä. Virhe lienee sosiaalitieteilijäin kohdalla varsin yleinen kuten C. Wright Mills on todennut. Yksi virhe johtaa helposti toiseen. Näin on tässäkin käynyt tutkimusaineiston valinnan kohdalla. Sulevo ja Ruohonen ovat tehneet yksinkertaisesti lehdistötutkimuksen.

Lehdistötutkimuksia on historiantutkimuksen piirissä tehty runsaastikin, vaikka edellä esitetyistä syistä nimenomaan kvantitatiivisin menetelmin.⁴ Mutta erityisesti: missä määrin »kansallisen tiedostamisen ja ulkoisen asennoitumisen perusteisiin» on mahdollista pureutua lehdistön avulla?

Tutkimuksessa nähdään lehdistö täysin ongelmattomana. Ensinnäkään ei lainkaan pohdita lehdistön soveltuvuutta kansallisen tiedostamisen ja ulkoisen asennoitumisen tutkimiseen. Tekijät eivät suoranaisesti väitä, että lehdistö nimenomaan soveltuu tähän tehtävään mutta eivät liioin tutki kriittisesti aineiston heikkouksia tehtävän tai muultakaan kannalta. Myöskään tekijät eivät ole lainkaan perustelleet aineistonsa outoa rajaamista, vaikka se selvästi heijastelee sekä tutkimustekniikasta että aineistosta johtuvia vaikeuksia.

Kuten alussa todettiin on aineistoon kelpuutettu vain sellaisia lehtiä, jotka olivat jonkun poliittisen puolueen äänenkannattajia ja näitä sillä rajoituksella, että kelpuutetulla puolueella on täytynyt olla ainakin kolme äänenkannattajaa. Valintakriteeri on aiheuttanut pahoja vääristymiä. Kysymys »äänenkannattajasta» on sinänsä kyllin pulmallinen, koska samankin puolueen lehdissä ilmenee usein huomattavia eroja. Mutta vaikka tätä ei pidettäisi tärkeänä, ei *Helsingin Sanomien* ja kommunistilehtien sivuuttaminen — tyypillisesti taas sanalakaan selittämättä — saisi missään tapauksessa olla mahdollista tämän kaltaisessa tutkimuksessa. Jos ne uhkaavat jäädä pois, on valintakriteereissä vikaa. Puolueitten käyttäminen johtaa tietenkin tällaiseen tulokseen. Lisäksi olisi ollut hyvä tietää *Helsingin Sanomien* sitoutuminen edistyspuolueeseen 1932 loppuun, mutta poliittisesti vaikutusvaltainen yhtäkaikki se oli senkin jälkeen ja lisäksi maan suurin sanomalehti. Kommunistilehtiä taas oli enemmänkin kuin kolme mutta poliittisten olosuhteiden vuoksi ne olivat muodollisesti puolueettomia tai kannattivat työväenjärjestöjä tms.

Noudatettu lehdistön valintaperuste on siten historialliselta kannalta vahvasti virheellinen enkä näe, miksi kvantitatiivisuuskaan voisi tätä vaatia. Avoi-

mesti kvalitatiivisin perustein valittu näyte olisi tuottanut olennaisesti täydellisemmän ja relevanttimman aineiston. Nyt tutkittavaksi on saatu täysin satunnainen valikoima erilaisia lehtiä, mikä ei suinkaan ole vaikuttamatta tuloksiin.

Lehdistä on tutkimuksessa otettu huomioon vain pääkirjoitukset ja jälkiartikkelit, mikä johtuu »siitä hyvin tiedossa olevasta seikasta, että erilaiset poliittiset kannanotot tulevat juuri pääkirjoituksissa ja vastaavissa artikkeleissa selvimmän esille». (s. 7) Tämä ei pidä paikkaansa 1920- ja 30-lukujen olosuhteissa ainakaan ulkopoliitiikasta (= ulkoinen asennoituminen) porvarillisessa lehdistössä kirjoitettaessa. Pääkirjoituksiin laitettiin ylös lehden virallinen mielipide, joka ulkopoliittisissa kysymyksissä myötäili säännöllisesti hallitusten kantaa huomattavan notkeasti. Muualla lehdessä kirjoitettiin vaikka aivan päinvastoin: toimitus oli nekin lehteen ottanut.⁵

Sulevo ja Ruohonen ovatkin vähin äänin sivuuttaneet ongelman lähdeaineiston funktiosta, joka lehdistön kohdalla on erityisen vaikea ongelma. Asia on jopa niin, että pelkästään lehdistöä tutkimalla, kuten tässä tapauksessa on tehty, on mahdollista sanoa vain, mitä lehdistössä on kirjoitettu. Miten ao. kirjoitukset lehtiin tulevat ja miten ne vaikuttavat, on erillinen tutkimustehtävä eikä se lehdistöaineiston tietokonemanipulaatioilla voi tulla suoritetuksi.

3. Historiallisen tiedon merkitys

Pelkästään sanomalehtien pääkirjoitusten perusteella voi tehdä vain hyvin rajoitettuja päätelmiä. Silti lehdistö on arvokas lähde kun sitä tutkitaan historiallisessa yhteydessään. Tarkoitan tällä sitä, että pääkirjoituksetkin on kaiken aikaa asetettava osaksi sitä tilannetta, johon ne reagoivat tai vaikuttavat. Tätä varten on välttämätöntä käyttää lehdistön ohella muuta lähdeaineistoa, vähintään keskeisintä tutkimusperiodin kattavaa kirjallisuutta. Sulevo ja Ruohonen ovatkin väärässä siinä, että ovat sivuuttaneet »substantiaalisen» aineiston maininnalla alaviitteessä, mitä perustelevat »varsin yleisellä tasolla» liikumisellaan. (s. 123) Historian substanssi, tapahtumat, ovat aina erityisiä ja tämän yksinkertaisen tosiasian kieltäminen johtaa harhaan. Tämä ja koko aineiston funktionaaliset yhteydet on kiteytetty valaisevasti muutamalle riville:

»Tutkimuksessa ei maailmansotien välistä aikaa, siis lähinnä 1920- ja 1930-lukuja, ole suinkaan tarkasteltu yhtenä kokonaisuutena. Tällainen menettely ei melko laajan historiallisen jakson puitteissa olisi tietysti ollut millään lailla mielekäästä. Tarkasteltava periodi onkin jaettu jaksoihin siten, että 1920-luvun alkupuolta, tarkemmin sanottuna vuosia 1920—22, on tarkasteltu ensimmäisenä ajallisena kokonaisuutena, ja seuraavina kokonaisuuksina on taas käytetty vuosien 1924—30 ja 1932—38 välisiä aikoja.

Tehty jaottelu on tietysti oleellisesti perustunut tapahtuneeseen historialliseen kehitykseen. Ensimmäisen ajanjakson puitteissa nuori Suomen tasavalta vasta loi perustan yhteiskunnallisille laitoksilleen. Joskin

muodolliset säädökset oli tuolloin tietysti jo asetettu, ei varsinaista vakiintumista vielä ollut tapahtunut. 1920-luvun jälkimmäinen puolisko taas oli jo tasaisen kehityksen aikaa, joka päättyi vuosikymmenien vaihteessa maailmanpulaan ja 1930-luvun uudelleenlaiseen poliittiseen ilmapiiriin. Näin myös kolmas käytetty tutkimusjakso eroaa tietysti edeltäjästään täysin poikkeavaksi poliittiseksi kokonaisuudeksi.» (s. 4)

Mihin tekijät nämä väitteensä perustavat, on jälleen kerran jätetty ilmoittamatta, vaikka ne eivät ole läheskään kiistattomia. Muutama huomautus.

Suomen tasavalta oli 1920—22 tosin nuori, mutta valtio jo täysi-ikäinen. Yhteiskunnallisten laitosten perustan luominen ei ollut luonteenomaista näille vuosille, sillä enin osa laitoksista oli muotoutunut jo suuriruhtinaskunnan aikana. Uudetkin laitokset, kuten armeija, suojeluskunta, ulkoministeriö ja presidentinvirka olivat 1920 ehtineet vakiintua.

Vuodet 1924—30 ei ollut yksinkertaisesti tasaisen kehityksen aikaa, sillä suuri lama alkoi Suomessa jo 1928 ja edeltäneet vuodet olivat osin kiihkeää spekulatiivista noususuhdannetta, osin laajalle heijastunutta sahatavaran vientihintojen voimakasta alenemista 1923—24 ja 1925 lopulla. Lapuan vuosien alku sattuu tähän ja muutakin »tasaisesta kehityksestä» poikkeavaa.

Mitä sisältää vuosien 1932—38 »uudennainen ilmapiiri» on määrittelemättömyytensä vuoksi aivan epäselvä. Mutta koko jaksottelu on kaiken lisäksi aivan turha, sillä miten tehtävän mielekkyys lisääntyy, jos kahdenkymmenen vuoden jaksosta jätetään välistä pois kaksi vuotta, 1923 ja 1931? Sitä paitsi tutkimus ei kata edes mainittujakaan jaksoja, koska aineisto on kerätty vain joka toiselta vuodelta ja kulloinkin vain yhden kuukauden ajalta, lokakuulta ja maaliskuulta vuorotellen. Tämän menettelyn vuoksi jaksottelun merkitys tutkimuksen kannalta on nolla, sillä vuodet 1923 ja 1931 ovat näitä joka toisia pois jätettyjä vuosia muutenkin; mukana ovat lokakuu 1920, maaliskuu 1922 jne. maaliskuuhun 1938 saakka. Tämä kohta osoittaa vain, ettei olisi pitänyt väheksyä historian substanssia kun siitä on näin hatarat ja virheelliset tiedot.

4. *Numero ja sen tulkinta*

On kovin valitettavaa, että resurssiltaan mittavan tutkimuksen tulokset jäävät hyvin vähäisiksi. Epärelevanteista ja epäkriittisistä lähtökohdista suoritettuna tietokonekäsitteilyn tulokset eivät voi olla muuta kuin satunnaiset ja saatujen numerotaulukoiden pakollisessa kvalitatiivisessa jatkokäsittelyssä — tulkinnassa — huonot ja virheelliset historian tiedot ovat tuoneet suoranaista arpapelin tuntua tulosten saavuttamiseen. Tulokset ovat väliin oikeat, väliin väärät mutta niitä voi arvioida vain muun tiedon perusteella.

Tietoaineisto on viime kädessä kerätty pääkirjoituksista ns. operationaalisten indikaattorien eli sanaksi, pariksi kiteytettyjen käsitteiden avulla. Millä tavoin indikaattorit on saatu, ei tutkimuksesta ilmene. Se olisi kuitenkin hyvin kes-

keistä, koska käsittelyyn tullut aineisto on siivilöitynyt indikaattorien (aineiston keräysvaiheessa niiden nimenä on »muuttujat») perusteella. Edelleen siksi, että jatkokäsittelyssä on otettu huomioon tietokonemanipulaatioissa »merkitävän» arvon saaneet indikaattorit. Tässä on siten jälleen eräs tutkimusta voimakkaasti suunnannut seikka, jonka relevanttius käsitteiden määrittelemätömyyden vuoksi jää kyseenalaiseksi.

Kovin tarkoin ei indikaattoriluettelo tilan puutteen vuoksi tässä voi käsitellä. Siksi otan esille muutaman silmiinpistävimmän kohdan. Miksi ulkoisten suhteiden operationaalisista indikaattoreista puuttuu Englanti kun siinä on toisaalta »Neuvostoliitto», »Saksa» ja oudosti »Yhdysvallat» ja toisaalta »kansainvälinen kauppa»? Onko noin vain ehkä mahdollista käsitellä Englantia nipussa »Länsi-Euroopan maat»? Mitä 1920- ja 30-lukujen oloissa »sotilaalliset alueelliset yhteistyöjärjestöt» voi tarkoittaa? Miksi sisäisten järjestelmän indikaattoreista »kommunismi» ja »fasismi» ovat samanarvoisina mukana, mutta asianomaisia ideologioita edustaneista lehdistä toinen suunta (kommunismi) on sivuutettu? Miksi kansallisen arvojärjestelmän indikaattoreissa on »asennoituminen Saksaan», »asennoituminen Neuvostoliittoon» mutta ei muihin, nimenomaan Viroon, kun mukana on kuitenkin »Suomen heimo/rotu»? (s. 8—10) Indikaattoriluettelo on hajanainen.

Mutta vaikka indikaattorit olisi saatu jonkun tieteellisen viitekehyksen perusteella, on niiden käyttö huonon historiantuntemuksen vuoksi vähintäänkin hankalaa. Mitä voi merkitä seuraava »merkitseviä latauksia» saanut indikaattorikokoelma jaksolta 1920—1922: »Neuvostoliitto», »sota/sodan uhka», »rauha», »valtiolliset rajat», »Suomen valtiosopimukset», »Pohjoismaat tai Pohjoismaa» ja »eksplisiittinen isänmaallisuus». Tarkoittaako se ilmeisesti Tarton rauhanneuvotteluita niin, että kokoelmalle voi antaa nimeksi »neuvottelut Neuvosto-Venäjän kanssa»? (s. 11 ja 13) Ei missään nimessä ilmeisesti. Lokakuussa 1920 ja maaliskuussa 1922 olivat seuraavat asiat ajankohtaisia ulkopoliitikassa:

Lokakuussa 1920 allekirjoitettiin Tarton rauha, jossa yhteydessä rajakysymykset olivat olleet tärkeitä Repolan ja Porajärven sekä Petsamon kohdalla (= Neuvostoliitto, rauha, valtiolliset rajat, Suomen valtiosopimukset). Maaliskuussa 1922 ulkoministeri Holsti allekirjoitti Varsovan sopimuksen (Suomen valtiosopimukset), sattui Itä-Karjalan ns. metsäsissikapina, josta juuri maaliskuussa seurasi kireyttä Neuvosto-Venäjän kanssa ja Kannaksella esiintyi puna-armeijan liikehdintää (Neuvostoliitto, rauha, sota/sodan uhka, valtiolliset rajat, kommunismi). Suoralta kädeltä löytyy uusia mahdollisuuksia. Toisin sanoen mainittu kokoelma ei viittaakaan yhteen vaan useaan asiaan, joista Tarton rauhaa lukuunottamatta tekijät eivät ilmeisesti ole tienneet ja ovat siksi tehneet virheellisen johtopäätöksen. Mitä sitten pohjoismaat ja isänmaallisuus voisivat tarkoittaa, ei tule oikopäätä mieleen.

Tämä onkin keskeistä jatkuvasti. Painottuneita indikaattoreita ei voi tul-

kita ilman tarkkaa kyseisen ajankohdan historian tuntemusta ja jos historia tunnetaan, mitä virkaa indikaattoreille enää jää? Kunkin pääkomponentin 4—8 painottunutta ja useimmiten esimerkkiä vieläkin hajanaisempaa indikaattoria ei riitä yhdessäkään tapauksessa luotettavien päätelmien tekoon siitä, mitä pääkomponentti kuvaa.

Tulkinta on sinänsä kvalitatiivinen menettely ja ilmeinen ydinkohta tässäkin tutkimuksessa. Pelkkä tietokone ei riitä. Sitä paitsi yksi tulkintakertakaan ei riitä. Kaikkien pääkomponenttien tulkinnat (kuten »neuvottelut Neuvosto-Venäjän kanssa») on tulkittava yhdessä uudelleen, jotta asianomaisesta historiallisesta periodista päästäisiin jotain päättelemään. Ainakaan taloudellinen ei tällainen tekniikka ole.

5. Sittenkin rakastan tietokonetta

Summa summarum. Niin kovia ja aivan oikeita vaatimuksia kuin Sulevo ja Ruohonen esittävät, olisi heidän toki pitänyt niitä itse toteuttaa eikä jättää koko urakkaa historioitsijain sinänsä kyllä kestäville hartioille. Kaikesta numero- ja taulukkonäennästäsmällisyydestään huolimatta tutkimus perustuu epärelevanttiin aineistoon, operoi määrittelemättömillä käsitteillä ja sen viitekehys on ylimalkainen. Jo lähtökohdat osoittavat tutkimusta satunnaisiin suuntiin. Kun työn moninkertaisissa tulkintavaiheissa tukena ei ole ollut aivan yksinkertaista tietoa tutkituista tapahtumista, tulokset ovat epäluotettavat milloin niitä ei heti voi todeta vääriksi tai joissain tapauksissa kieltämättä myös oikeiksi. Mutta voiko esim. joku sosiaalitieteilijä, joka ei ole perehtynyt Suomen 1920 ja -30-lukujen historiaan erottaa jyviä akanoista? Hän ei yksinkertaisesti voi luottaa tuloksiin lainkaan.

Perinteelliset kvalitatiiviset menetelmät eivät historian tutkimuksessa hevin kukistu. Sen ovat Sulevo ja Ruohonen vakuuttavasti osoittaneet. Tietokoneen vuoksi ei voi tieteellisyyden periaatteita sivuuttaa.

L Ä H D E V I I T T E E T

¹ Esim. Renvall, P., *Nykyajan historian tutkimus*. Porvoo 1965, s. 302—27, Kalela, J., *Historian tutkimusprosessi*. Helsinki 1972, jossa erityisesti kiinnitetään huomiota historian tutkimuksen yhteiskuntatieteelliseen luonteeseen, Carr, E. H., *Mitä historia on*. Helsinki 1963, s. 59—70 ja Torstendahl, R., *Introduktion till historieforskningen. Historia som vetenskap*. Stockholm 1971, s. 117—132; nämä näytteinä Helsingin yliopiston poliittisen historian tutkintovaatimuksista.

² Esim. maalaisliittolaiset Ilkka Pohjanmaalta ja Maakansa Viipurista.

³ Wright Mills, C., *The Sociological Imagination*. Harmondsworth 1970 on kritisoinut samaa asiaa perusteellisesti.

⁴ Kuten esim. Seppinen, Ilkka, *Lehdistö ja ulkopoliitikka 1928—1932. Helsingin Yliopiston Poliittisen historian laitoksen julkaisuja 1. 1972.*

⁵ Sama, s. 3 ja 105—113.

Erkki Berndtson — Ilmari Susiluoto:

Faktorianalyysi ja historia — politologian uusi aluevaltauskko?

1. Tutkimuksen viitekehystä sekä käsitteistä ja niiden operationalisoinnista

Sulevon ja Ruohosen tutkimuksen viitekehys voidaan esittää tyypistetysti seuraavasti (s. 6):

I On olemassa kolme laajaa asenteellista erillisaluetta, ulkoiset suhteet, sisäinen järjestelmä ja kansallinen arvojärjestelmä.

II Näistä kolmesta asenteellisesta erillisalueesta kaksi »viittaavat konkreettisesti sisä- ja ulkopoliittisiin asenteisiin». Kolmas asenteellinen erillisalue ei ole edellisiin verrattava asenne, vaan niiden »takana oleva asenteellinen arvojärjestelmä».

»Asenteellinen erillisalue» siis sisältää asenteita, mutta myös asenteiden »takana olevia» asenteellisia »arvojärjestelmiä». Jättäen selvittämättä, mitä asenteellinen erillisalue, asenne ja arvojärjestelmä merkitsevät Sulevo ja Ruohonen lisäävät:

III »Kysymys on siis ei-materiaalisen maailmankuvan suhteesta objektiivisiin olosuhteisiin. Sisäiset ja ulkoiset asenteet kytkeytyvät konkreettisiin olemassaoleviin asioihin ja tapahtumiin. Kansallinen arvojärjestelmä taas on toisaalta sidoksissa ja toisaalta jatkuvassa vuorovaikutuksessa edellisiin.» (s. 6.)

Viitekehys on siis formuloitu yleiseen, mutta samalla myös erittäin epämääräiseen muotoon. Tokihan asenteet — miten ne sitten määritelläänkään — jollain tavalla riippuvat objektiivisista olosuhteista ja kyllä ne jollain tavalla voivat viitata ulko- ja sisäpolitiikkaan. Mutta tällaiset toteamukset eivät juuri kerro sen enempää kuin viisaus »kaikki riippuu kaikesta».

Laskeutuminen käsitteistä operationalisiin indikaattoreihin on yksi empiirisen tutkimuksen strategisia vaiheita. Käsitteiden ja operationalisointien suhteesta riippuu, mitä itse asiassa tutkitaan, millaisia johtopäätöksiä on luvalista tehdä.

Käsitteiden ja niiden operationalisointien välistä suhdetta voi kuvata kahdella ympyrällä. Käsiteltävässä tutkimuksessa nämä kaksi ympyrää ovat sisäkkäiset. Käsitettä kuvaava ympyrä on laaja, jopa niin laaja, että ympyrän kaari välillä häviää näköpiiristä. Tämän jättiläisympyrän sisällä on pieni ympyrä, operationaaliset indikaattorit.

Asetelma selviää, kun tarkastellaan esimerkinomaisesti käsitettä »sisäisen järjestelmä» ja sen operationalisointia. »Sisäinen järjestelmä» määritellään seuraavasti:

»Sisäinen järjestelmä tarkoittaa valtiosysteemin sisäisiä konkreettisia ja objektiivisesti havaittavissa olevia suhteita ja ilmiöitä. Karkeasti täsmen-

ympäriinsä sanomalehtikokeelmissaan välittämättä lainkaan siitä, poimiiko tuo onneton eläin jyviä vai akanoita.

Koska tutkittava alue ei suinkaan ole tuntematon, pitäisi juuri tietojen ja teoreettisten konstruktioiden pohjalta voida esittää relevantteja dimensioita, formuloida ongelmia. Käsitteiden operationalisoinneista näkee, että tutkijoilla varmasti on sekä ennakkotietoa että teoreettisia ajatuksia. Valitettavasti näitä työn ymmärrettävyyden kannalta tärkeitä seikkoja ei missään vain tuoda julki. Siten ollaankin ajautettu joko ennakkotiedon (jota ei tunnusteta olevan) valossa tapahtuneeseen tai sitten täysin sattumanvaraiseen faktorien tulkintaan.

Viimeksimainitusta on myös monta esimerkkiä. Jos sisäistä järjestelmää tutkittaessa löydetään esim. faktori »Suomen poliittinen järjestelmä» (s. 23), tämä tulos on lähellä tautologiaa ja perustuu faktorianalyysin periaatteiden väärinymmärtämiseen. Tautologia tulee selväksi, kun tarkastellaan sisäisen järjestelmän operationaalisia indikaattoreita, jotka juuri viittaavat poliittiseen järjestelmään.

Samaten kun esim. eräällä pääkomponentilla latautuvat merkitsevästi muuttujat »valtiolliset rajat», »kansalaisten perusoikeudet/vapaudet» ja »kirkko», pääkomponentti saa tulkinnan »suomalaisuuden symbolit» (s. 94). Yhtä hyvin sitä voisi nimittää vaikka »uskonnon ja politiikan väliseksi yhteydeksi», mahdollisuuksia on monia.

Seurauksena näistä tulkinnallisista ongelmista myös pääkomponenttianalyysilta putoaa pohja pois. Esimerkkinä voidaan jälleen tarkastella faktoria »suomalaisuuden symbolit». Pääkomponenttianalyysissa tarkastellaan miten eri puolueiden lehdet ovat käsitelleet tätä ongelma-aluetta. Mutta entä jos faktori olisi todella tulkittu »uskonnon ja politiikan väliseksi yhteydeksi»?

Faktorien tulkinnan ohella tutkimuksessa vilahtelee silloin tällöin myös prosenttitaulukoita, joilla pyritään »elaboroimaan» faktoreita. Nämä prosenttitaulukotkaan eivät ole ongelmattomia.

Taulukoissa 5, 20 ja 34, kuvataan »Puoluelehtiryhmien kiinnostusta Suomen ulkoisen ympäristön eri toimijoihin» tutkituilla ajanjaksoilla. Keskeisenä tuloksena on kaikkien kohdalla, että Suomen ulkoisen ympäristön toimijoista kiinnitettiin ylivoimaisesti eniten huomiota Neuvostoliittoon, muiden maiden jäädessä paljon vähemmälle huomiolle. Tulosta voidaan tuskin pitää kovin ihmeellisenä, kun muistetaan miten tutkittava aineisto on kerätty. Yhtenä analyysiin mukaan otettavien kirjoitusten kriteerinähän oli, että kirjoituksessa mainitaan Neuvostoliitto! Kun Sulevo ja Ruohonen lähtevät tämän perusteella tekemään johtopäätöksiä siitä, miten eri puolueet olivat käsitelleet eri ulkoisia toimijoita (missä määrin, miten suhtautuen), he syyllistyvät vakaaviin virhepäätelmiin. Neuvostoliittoa lukuunottamatta ei muista maista tietenkään voida tehdä mitään muita johtopäätöksiä kuin *missä määrin niitä on käsitelty Neuvostoliiton tai Suomen valtiollisen kokonaisuuden yhteydessä.*

Jos siirrytään tästä yksityistapauksesta yleisimpiin prosenttitaulukoita koskeviin ongelmiin, herättää ihmetystä niiden muuttujien luokittelu, jotka kuvaavat asennoitumista. Näissä tapauksissa selvästi suurimmaksi luokaksi säännöllisesti muodostuu luokka neutraali / ei kantaa. Tämä selittyy sillä, että aina kun muuttujaa ei ole lainkaan esiintynyt, se on luokiteltu täten! Siten esim. tarkasteltaessa miten eri puolueet ovat asennoituneet kommunismiin, artikkeli on luokiteltu neutraaliksi / ei kantaa ottavaksi aina kun artikkelissa ei ole puhuttu lainkaan kommunismista (vaan esim. pohdittu Suomen kielen asemaa yliopistossa). Tilannetta sekoittaa vielä se, että joukossa on kuitenkin aina muutama artikkeli, jossa tutkittavaa aihetta on käsitelty niin, että artikkeli on saatu luokitetuksi neutraaliksi / ei kantaa ottavaksi. Tällainen luokittelu on harhaanjohtava, sillä asennoitumista pitäisi tutkia vain niiden kirjoitusten kohdalla, joissa tutkittava ilmiö esiintyy.

Sama ongelma nousee esiin vielä laajemmassa mitassa siinä, että jokaisen tutkittavan ajanjakson kohdalla käytetään aina samaa aineistoa, kun tarkastellaan niin sisäistä järjestelmää, ulkoisia suhteita kuin kansallista arvojärjestelmääkin. Eikö olisi jälleen ollut syytä käyttää aineistoa ongelman mukaan eikä tyytyä mekaaniseen kirjoittamiseen ja laskemiseen, joka sisältää paljon mahdollisuuksia virhekesityksiin?

Lopuksi voidaan vielä tarkastella aineiston laajuutta. Analyysissa on mukana 456 pääkirjoitusta tai jälkiartikkelia, mutta missään ei mainita, kuinka monesta kirjoituksesta nämä on valittu. Tutkimuksen perusjoukko on siis määrittelemättä; 456 kirjoitusta on kyllä sopiva ja mukava määrä tietokoneen käsiteltäväksi, mutta on vakavasti kysyttävä, ovatko Sulevo ja Ruohonen ottaneet mukaan edes omien kriteeriensä mukaan analyysiin kuuluvat artikkelit. Lehtiähän on mukana analyysissa kahtena ensimmäisenä ajanjaksona 15 ja kolmantena 18. Kun otetaan huomioon, että aineisto on koottu kymmeneltä kuu-kaudelta, voidaan perustellusti olettaa, että luettavien artikkelien määrän on täytynyt olla ainakin lähellä viittätuhatta! Toinen valintakriteeri »pohdittu Suomen valtiollista kokonaisuutta ja siihen liittyvää arvojärjestelmää» on jo puolestaan niin laaja, että sen pitäisi kaiken järjen mukaan käsittää erittäin suuri määrä näistä luetuista artikkeleista.

Aineiston pienuudesta johtuu, että esim. toisella ajanjaksolla on mukana 8 pääkirjoitusta (tai jälkiartikkelia) sosialidemokraattisesta lehdistöstä (n:t jakautuvat melko tasaisesti 8 ja 46 välille eri puolueiden kohdalla eri ajanjaksoina). Jos lähdetään tekemään johtopäätöksiä kahdeksan tutkitun kirjoituksen valossa sosialidemokraattien asenteista seitsemän vuoden ajanjakson puitteissa, niin tulos on varmasti täysin harhainen. Lisäksi on huomautettava, että aineiston vähäisyys ei haittaa pelkästään prosenttitaulukoiden tulkintaa, vaan myös faktori- ja pääkomponenttianalyysejä (vrt. s. 58).

Kaiken tämän perusteella ei voi tulla muuhun tulokseen kuin mihin Ilkka

Seppinen päätyi toista tietä. Lukija ei voi mitenkään luottaa tutkimuksen tuloksiin.

3. Asetettujen tavoitteiden saavuttamisesta

Kun tutkimukselta putoaa substantiaalinen pohja pois, miten käy sitten tämän kirjoituksen alussa esitettyjen tutkimuksen laajempien tavoitteiden?

Tutkimuksen aatehistoriallisesta annista

Seuraavassa ei puututa lehdistötutkimuksen metodologiaan, jota Ilkka Seppinen on käsitellyt omassa osassaan. Sen sijaan tarkastellaan kysymystä teoreettisella tasolla.

Jos halutaan päästä aatehistoriallisella alueella joihinkin tuloksiin olisi pystyttävä selvittämään »ulko- ja sisäpoliittisten asenteiden sekä kansallisen arvojärjestelmän dynamiikka», joka vuorostaan vaatii asetetun viitekehyksen tarkkaa seuraamista. Tätä tutkimuksessa ei kuitenkaan tehdä. Kansallisesta arvojärjestelmästä ei muodostu mitään itsenäistä kokonaisuutta, jonka valossa ulkoisia ja sisäisiä suhteita voitaisiin valottaa. Kansallista arvojärjestelmää käsitellään *aivan samalla lailla* kuin kahta muutakin asennekokonaisuutta, eikä mitään yhteyksiä näiden välillä yritetäkään tehdä.

Tämä johtuu siitä, että saatujen tulosten perusteella tätä ei voidakaan tehdä. Esimerkiksi voidaan ottaa ensimmäinen tutkittu ajanjakso, jonka faktoreista voidaan muodostaa seuraavanlainen alkuperäisen tutkimusasetelman mukainen kaavio (ks. seur. sivu)

Kansallisesta arvojärjestelmästä on mahdoton mitenkään loogisesti johtaa ulkoisia suhteita ja sisäistä järjestelmää. Analyysi jää tältäkin osin riippumaan ilmaan.

Osallistumisesta keskusteluun

Sulevo ja Ruohonen haluavat ilmeisesti tehdä arvovapaata tutkimusta. Mutta miten on heidän arvojensa laita? On valitettavaa, että missään ei mainita mitään tutkimuksen reliabiliteetista, joka on ensiarvoisen tärkeää tietää kun on kyse sisältöanalyttisestä tutkimuksesta.

Lukija ei siis tiedä ketkä ovat tehneet aineiston luokittelun ja miten. Jos tutkitaan tarkoin tekstiä herää kuitenkin kysymys, miksi tuloksia selitellään usein kun on kysymys sosialidemokraattisesta puolueesta, kun sitä ei tehdä muiden puolueiden osalta. On mielenkiintoista, että tässä mennään jopa niin pitkälle, että eräässä kohdin todetaan seuraavasti:

Ulkoiset suhteet

- reunavaltiosuuntaus
- neuvottelut Neuvosto-Venäjän kanssa
- Suomen puolustuspolitiikka
- nationalismi
- länsimainen kauppapolitiikka
- Ahvenanmaan kysymys

Sisäinen järjestelmä

- kielipolitiikka
- taloudellinen hyvinvointi
- Suomen puolustuspolitiikan johto
- laillinen järjestysvalta
- Suomen poliittinen järjestelmä
- luokkavastakohtaisuudet Suomessa

- { — kansallisen identiteetin hahmottuminen
- { — valtiollisen järjestelmän toiminta
- kielipolitiikka
- suomalaisten perusarvot
- yhteiset kansallispiirteet
- { — kansallinen itseihannointi
- { — kansallinen vieroksuminen
- { — ekspansiivinen heimoajattelu
- { — kansainvälisyys

»Tästä (Sdp:n positiivinen suhtautuminen Suomen poliittiseen järjestelmään) ei kuitenkaan voida tehdä sitä johtopäätöstä, etteikö puolueen parissa olisi ollut myös erittäin kielteisiäkin asenteita; lähinnä kyse on siitä, että pääkirjoituksissa esiintyneet kannanotot olivat lähtöisin puolueen silloisen virallisen ja oikeistolaisemman siiven taholta, joka alunperin oli suhtautunut varauksellisesti tai kokonaan kielteisesti kansalais-sotaan.» (s. 29)

Vaikka tämä lieneekin totta, niin miksei tätä argumenttia käytetä myös muiden puolueiden kohdalla? Ehkä tämä olisi osaltaan kumonnut alun »hyvin tiedossa olevan seikan», että erilaiset poliittiset kannanotot tulevat juuri pääkirjoituksissa ja vastaavissa artikkeleissa selvemmin esille.

Yhteiskuntatieteen ja historian suhteista

Sulevon ja Ruohosen »interdisiplinäärinen» sillanrakennusyritys aatehistorian alalla sortuu kummastakin siltapilarista, sekä yhteiskuntatieteen että historian puolelta. Ilkka Seppinen on edellä osoittanut, miten »historiallinen

kannatuspilari» murtuu. Yhteiskuntatieteen puolelta on myös turha yrittää kannatella rakennelmaa, jonka rakennevirheet ovat ilmeiset.

Viitekehyyksen epäselvyyden, validiteetin puutteen (käsitteiden ja operationalisointien vastaamattomuus) ja tulkinnan sattumanvaraisuuden lisäksi nousee näet esiin vielä reliabiliteetin ja tutkimuskohteen ymmärtämisen ongelmat ja lopulta se, mitä tarkoitetaan yhteiskuntatieteellä.

Kun tutkimus suuntautuu vuosikymmenien takaisiin dokumentteihin, reliabiliteetin ongelma tulee erityisen tärkeäksi. Luokittelisivatko esim. eri ikäpolvien edustajat aineiston samalla tavalla? Tällaisiin kysymyksiin, niin keskeisiä kuin ne tutkimuksen luotettavuuden kannalta ovatkin, ei tutkimus anna vastausta.

Reliabiliteetin ongelma liittyy tässä tapauksessa läheisesti tutkimuskohteen ymmärtämiseen. Tiettyjen sanojen, vihjausten ja painotusten oikeaan arvioon kykenee vain henkilö, joka todella tuntee ja ymmärtää sen, mistä vuosikymmeniä sitten tapahtuneessa poliittisessa keskustelussa oli kysymys.

Sulevo ja Ruohonen ovat tällä alalla varsin »ymmärtämättömiä» tai suoranaisia »väärin ymmärtäjiä», vaikka esittävätkin asiansa hämäävän täsmällisessä muodossa. Heillä on epäilemättä ideaalinaan positivistinen tieteenihanne, vaikka eivät virheistään johtuen ideaalinsa tasolle ylläkään.

Perinteinen positivistinen tutkimusastelma — virheettömästi ja hyvin suoritettunakaan — ei sovellu kovinkaan hyvin historian politologiseen tarkasteluun. Tämän alan klassikkoja ovat sellaiset tutkijat kuin esim. Pareto, Mosca, Weber, Marx. Näille kaikille teoreetikoille on ollut ominaista historian ymmärtäminen monimutkaiseksi ja ristiriitaiseksi prosessiksi, jossa ihmisten julkituodut mielipiteet (vrt. sanomalehtien pääkirjoitukset) ovat vain yksi eikä usein edes kovin tärkeä tekijä muutoksen dynamiikassa.

Lopuksi on syytä tuoda esiin se seikka, että tämän arvostelun kritiikki ei suuntaudu suinkaan faktorianalyysia tai historiallista politologiaa vastaan sinänsä, vaan Sulevon ja Ruohosen vulgaariin tapaan käsitellä sekä faktorianalyysia että yhteiskuntatiedettä ja historiaa.